

Uniwersytet Warszawski
Wydział Nauk Ekonomicznych

Damian Lebień
Nr albumu: 466891

System z Bretton Woods i jego konsekwencje gospodarcze

Referat
Historia gospodarcza

Warszawa, styczeń 2024

Streszczenie

Przedmiotem opracowania jest konsensus zawarty w Bretton Woods, pełniący funkcję globalnego ładu monetarnego po II wojnie światowej. Próba powiązania dolara ze złotem zakończyła się w latach 70. XX wieku, kończąc erę pieniądza kruszcowego trwającą od czasu wykształcenia się funkcji pieniądza w metalach szlachetnych. Na kształt porozumienia miały szczególny wpływ dwie wojny światowe oraz problemy gospodarcze w okresie międzywojennym. W celu zapobiegnięcia zapaści gospodarczej wdrożono system skupiony wokół dolara amerykańskiego, jednocześnie umacniając jego pozycję międzynarodową. Wraz z zakończeniem funkcjonowania Systemu z Bretton Woods nastąpiła era pieniądza fiducyjnego, który zdominował globalny ład monetarny. Rozpowszechnienie się technologii płatności bezgotówkowych i prace nad walutami cyfrowymi banków centralnych wskazują na możliwą przyszłość światowej gospodarki.

Słowa kluczowe

System z Bretton Woods, globalny ład monetarny, bimetalizm, Standard Złota, pieniądz kruszcowy, pieniądz fiducyjny

Dziedzina pracy (kody wg programu Erasmus)

Ekonomia (14300)

Tytuł pracy w języku angielskim

The Bretton Woods System and its economic consequences

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	3
ROZDZIAŁ I. Przyczyny.....	5
1.1. Pieniądz pierwotny.....	5
1.2. Pieniądz kruszcowy.....	6
1.3. Dwie wojny i Wielki Kryzys.....	9
ROZDZIAŁ II. System z Bretton Woods.....	13
2.1. Konferencja w Bretton Woods.....	13
2.2. Funkcjonowanie systemu.....	15
2.3. Konsekwencje gospodarcze.....	18
ZAKOŃCZENIE.....	24
BIBLIOGRAFIA.....	26
ZESTAWIENIE SPISÓW.....	28

WSTĘP

W roku 1971 w odpowiedzi na kryzys gospodarczy ówczesny prezydent Stanów Zjednoczonych Richard Nixon podjął szereg działań modyfikujących obowiązujący porządek ekonomiczny. To właśnie wtedy został naruszony fundament wypracowanego jeszcze w trakcie II wojny światowej Systemu z Bretton Woods: zawieszona została bezpośrednia międzynarodowa wymienialność dolara na złoto po cenie 35\$ za uncję trojańską. W roku 1973 nastąpiła dewaluacja dolara i wprowadzenie kursu płynnego, co ostatecznie zakończyło System z Bretton Woods. Od tamtej pory globalna gospodarka funkcjonuje w systemie płynnych kursów walutowych, gdzie kurs większości głównych walut świata jest dyktowany przez rynek. Definitywnie zerwane zostało powiązanie walut ze złotem, co rozpoczęło erę dominacji pieniądza fiducyjnego, którego wartość nie jest poparta żadnym towarem. Od wymiany bezpośredniej, przez tzw. *placidła* (towary pośredniczące w wymianie), pieniądz kruszcowy i certyfikaty papierowe poparte leżącym w skarbcu złotem lub srebrem, jedynie w czasach wojen i głębokich kryzysów władze monetarne państw decydowały się na zawieszenie wymienialności waluty na kruszec. W trakcie funkcjonowania Systemu z Bretton Woods dolar był powiązany ze złotem, zaś reszta walut przywiązana była do dolara. Państwa powiązane z walutą amerykańską posiadały w rezerwach banknoty, które niosły obietnicę i zapewnienie, że w skarbcu w Fort Knox w stanie Kentucky leży złoto, na które mogą wymienić posiadane dolary. W roku 1971 obietnica ta została złamana.

Celem ten pracy jest przedstawienie Systemu z Bretton Woods jako etapu w procesie stopniowej dematerializacji pieniądza. W tym celu posługując się wybraną literaturą opisana została historia pieniądza od początków rozwoju handlu. Przez wieki funkcję pieniądza pełniły różne towary, od bydła, przez muszelki *kauri*, po metale. Wraz z rozwojem dalekiego handlu coraz większą rolę pełniły metale szlachetne. Z systemu opartego na złocie i srebrze wyodrębnił się Standard Złota. Upowszechnienie i rozwój technik produkcji papieru spowodowały powstanie pieniądza papierowego, który z początku pełnił funkcję certyfikatu potwierdzającego posiadanie kruszcu w skarbcu. Różnic między pieniądzem papierowym a kruszczem jest wiele - jedna jest w tym temacie kluczowa. Złota nie da się dodrukować. Presja na zwiększanie podaży pieniądza papierowego rozpoczęła proces stopniowej dematerializacji pieniądza, czego skutkiem było powstanie funkcjonującego do dziś systemu pieniądza fiducyjnego. W przyszłości trend ten prawdopodobnie zostanie utrzymany za pośrednictwem rozwoju niemalże na całym świecie cyfrowych walut banków centralnych.

Pracę została podzielona na dwie części. W rozdziale I uwaga została zwrócona na szeroko zarysowane przyczyny wystąpienia takiego zjawiska jak System z Bretton Woods. Opisano w niej historię pieniądza od czasów najwcześniejszych, do niedalekiej historii wojen światowych oraz kryzysów międzywojennych i ich wpływu na gospodarkę globalną. Celem tak szerokiego spojrzenia jest wskazanie logicznych przyczyn ewolucji pieniądza. Środki płatności którymi posługujemy się dzisiaj formą dalece różnią się od używanych na początku rozwoju handlu. Idea pieniądza jest jednak niezmienna. Umożliwienie skutecznej wymiany było jednym z kluczowych czynników dalszego rozwoju cywilizacji.

Rozdział II dotyczy bezpośrednio samego Systemu z Bretton Woods będącego wynikiem konsensusu zawartego na konferencji w Bretton Woods w roku 1944. Przybliżone zostały koncepcje jakie były w trakcie konferencji rozważane, obawy jakie mieli decydenci w tamtym czasie, fundamentalne cele opracowywanego systemu, nowo powstałe instytucje oraz sam okres funkcjonowania nowego ładu monetarnego. W drugiej części rozdziału omówione zostało zakończenie systemu w latach 70. XX wieku oraz jego konsekwencje, odwołując się ponownie do przytoczonej hipotezy dotyczącej procesu postępującej dematerializacji pieniądza. Wskazano na różnice występujące pomiędzy systemami funkcjonującymi przed konferencją w Bretton Woods, a funkcjonowaniem globalnej ekonomii współcześnie. Przybliżona została narastająca presja na dedolaryzację handlu międzynarodowego i związany z tym zagadnieniem udział walut w rezerwach światowych. Omówiono również zagadnienie walut cyfrowych banków centralnych, nad którymi pracują władze monetarne państw na całym świecie. Część ta została uzupełniona serią wykresów związanych z przytoczonymi zagadnieniami.

Okres funkcjonowania Systemu z Bretton Woods umocnił i wyniósł na bezprecedensowy poziom globalną hegemonię dolara amerykańskiego. W latach 1945-1971 dolar amerykański zrzucił funta brytyjskiego z piedestału głównej waluty rezerwowej świata. Od początku XXI wieku zaś udział dolara w rezerwach walutowych świata konsekwentnie maleje.

ROZDZIAŁ I

Przyczyny

1.1. Pieniądz pierwotny

Na pewnym etapie rozwoju podziału pracy i specjalizacji społeczeństw okazało się, że produktami własnej działalności wytwórczej człowiek może zaspokoić niewielką ilość swoich potrzeb. Naturalnie więc zauważono możliwość wymiany zbędnej w ujęciu konsumenta nadwyżki wyprodukowanych dóbr na takie, które rosnące potrzeby zaspokoją [Menger 2013; 247-251]. Jak pisał Fernand Braudel, pomiędzy produkcją i konsumpcją płynie „wartki strumień wymiany” [Braudel 2019; 17]. Wymiana bezpośrednia, znana szerzej jako barter, miała znaczące wady: w ramach takiego handlu często niemal niemożliwe okazywało się znalezienie osoby, która zechce wymienić się pożądanym przez nas dobrem za dobro, którego chcemy się pozbyć. Pojawiał się problem z niepodzielnością wielu towarów, czy trudności z określeniem wartości względnej towarów w danym momencie wymienianych. Naturalnym następstwem było stopniowe wyodrębnianie się powszechnie uznawanych w danej społeczności dóbr pośredniczących w wymianie, towarów najbardziej zbywalnych. W ten sposób na wczesnych rynkach pewne dobra zaczęły posiadać cechy pieniądza (tzw. *placidła*) [Smith 2007; 30-37]. Dla większości narodów świata starożytnego takim towarem było m. in. bydło. W tym przypadku równie istotny co wysoka zbywalność był brak kosztów transportu, co miało znaczący wpływ ze względu na brak dróg we współczesnym rozumieniu tego słowa.

W starożytnej Grecji przynajmniej do czasów Homera liczebność bydła była szeroko poważanym miernikiem majątku. W przypadku zwierząt oczywistą wadą takiego typu systemu handlu była niepodzielność „pieniądza” oraz olbrzymi trud przy dokonywaniu płatności za dobra dużo tańsze [Menger 2013; 252-255]. W tym kontekście warto przytoczyć fakt, iż przykładowo w języku pragermańskim runa *feoh* oznaczała zarówno bydło, jak i bogactwo [Page 2005; 15].

W starożytnej Mezopotamii używano tabliczek glinianych, na których zapisywane były dokonywane transakcje. Obok pełniących funkcje pieniądza wytworów srebrnych oraz zboża, tabliczki te były istotnym czynnikiem handlu. Zapisywane na nich informacje były zobowiązaniami do wypłaty danej osobie danego towaru za wykonaną czynność, np. określoną ilość srebra za dotarcie do miejsca podróży. Gliniane tablice w Mezopotamii były istotnym elementem mechanizmu pożyczek. Kredytodawca sporządzał i przechowywał taką tablicę ze wszelkimi niezbędnymi informacjami. Pożyczkobiorcy byli zobowiązani do

płacenia odsetek (najczęściej 20%), w przypadku pożyczek długoterminowych stosowano „coś na kształt procentu składanego” [Ferguson 2010; 31-36].

Ciekawym przykładem towaru który nabył cechy pieniądza w wielu miejscach na świecie są muszle ślimaków morskich *kauri*¹. Powszechnie występują one w płytszych regionach Oceanu Spokojnego i Indyjskiego. Największe ich wydobywanie miało miejsce na Malediwach, Sri Lance, oraz wybrzeżu afrykańskim. Skorupki były w zasadzie niepodrabialne, występowały w różnych wielkościach. W języku klasycznym chińskim znak oznaczający pieniądze powstał jako piktogram muszli *kauri*. Będąc istotnym czynnikiem przepływów handlowych w Azji Południowo-Wschodniej oraz Afryce od starożytności, muszle porcelanek były wykorzystywane jako prawny środek płatniczy w niektórych częściach Afryki aż do połowy XIX wieku [Davies 2002; 36-37].

1.2. Pieniądz kruszcowy

Rozwijający się powszechnie pieniądz pośredni (czyli towar pośredniczący w wymianie handlowej) przybierał różne formy: od bydła, przez muszelki *kauri*, po metale. Wraz z odchodzeniem od koczowniczego trybu życia bydło w roli pieniądza zaczęło tracić na znaczeniu. Rozwój rzemiosła spowodował wzrost popytu na metale, w szczególności miedź, srebro i złoto. Poszerzenie geograficznych horyzontów i rozwój dalekiego handlu spowodowały przejmowanie przez metale funkcji pieniądza. W wyniku dalszego jego rozwoju na znaczeniu zyskiwały bardziej wartościowe złoto i srebro. Z biegiem wieków metale szlachetne zaczęły pełnić rolę dominującą w świecie handlu. Zdaniem M. Rothbarda złoto i srebro zostały wyłonione jako powszechnie uznawany pieniądz w wyniku rynkowej konkurencji [Rothbard 2009; 33-36]. Srebro występujące w większych ilościach niż złoto było odpowiednie do transakcji mniejszych, zaś *złoty metal* - w wymianach o dużej wartości. Taki towar posiadał znaczące zalety w stosunku do innych dóbr pełniących tę funkcję: metale szlachetne są stosunkowo łatwo podzielne, a ich ilość na rynku nie ma zwyczaju zmieniać się gwałtownie (jedynie w przypadku odkrycia sporych złóż). Pieniądz kruszcowy nie był jednak idealny. Wraz z upowszechnieniem się takiej formy pieniądza wyłoniły się znaczące problemy: ciężko było bowiem ustalić prawdziwość kruszcu oraz jego próbę, a więc i wartość. Tylko specjaliści mogli rzetelnie ustalić jakość takiego pieniądza i poświadczyć za jego prawdziwością. Pojawiły się więc stemple wybijane na kawałku kruszcu przez funkcjonariusza publicznego, czy inną zaufaną osobę [Menger 2013; 270-272]. Taki

¹ *Kauri* (hindi) - rodzina ślimaków morskich, w Polsce znana jako *porcelanki* [przyp. aut.].

emblemata tworzył zaufanie w to, że pieniądz jaki otrzymujemy w trakcie transakcji nie wymaga sprawdzenia. W ten sposób powstała idea monet kruszcowych.

Za pierwsze mennictwo europejskie uznaje się Mennictwo Gygesa, założyciela dynastii Mermnadów, władcę Lidii w latach ok. 680-652 p.n.e. Gyges bił monety ze stopu złota i srebra (*elektrum*). Jego praprawnuk, Krezus, król Lidii w latach ok. 560-546 p.n.e, istotnie zreformował system. Zaczął wybijać osobno monety złote i srebrne ustanawiając ekwiwalent bimetaliczny, w którym 10 srebrnych monet (każda o wadze ok. 10,7 g) była równowarta jednej złotej monecie o wadze ok. 8,1 g [Metcalf 2011; 48-51]. W roku 547 lub 576 p.n.e. Lidia została podbita przez króla Persji Cyrusa II. Władający Imperium Achemenidów w latach 522–486 p.n.e. Dariusz I Wielki zaczął wybijać złote darejki i srebrne szekle. Pod wpływem ciągle rozwijającego się dalekiego handlu monety rozpowszechniły się do tego stopnia, że każde imperium chciało mieć własne. W transakcjach mniejszych powszechnie używane były monety brązowe i miedziane (np. w starożytnym Rzymie brązowy *sesterciusz* i miedziany *kwadrans*), w transakcjach o wartości większej zaś monety złote i srebrne (*aureus*, *denar*).

Rzeczony technologii produkcji papieru i kaligrafii w Chinach spowodował powstanie pieniądza papierowego. W czasach panowania dynastii Tang (lata 608-907) środkiem płatniczym stały się tzw. *latające pieniądze*, certyfikaty pełniące rolę zaświadczeń o zdeponowanych w skarbcu monetach. Osoby posiadające takie certyfikaty mogły zażądać wypłaty określonej ilości monet w stolicy innej prowincji. Eliminowało to problem z przewożeniem sporych ilości pieniądza (głównie monet miedzianych). Wieści o chińskich banknotach z papieru dotarły do Europy za sprawą Marco Polo. Opisał on mechanizm funkcjonowania waluty papierowej, wspominając m. in. o tym, że takimi banknotami opłacane było w Chinach wojsko [Polo 1845; 173-175].

W 1661 roku szwedzki *Stockholm Banco* jako pierwszy w Europie zaczął emitować papierowe banknoty *Kreditivsedlar*, mające pokrycie w miedzianych *dalerach*, a w 1666 roku *Palmstruchare* pokryte w srebrze. Od 1694 roku własne banknoty papierowe oparte na kruszcu emitował Bank Anglii, początkowo w nieregularnych kwotach w czasie wojen [Clapham 1945; 15-18]. Bimetalizm, w domyśle system zbudowany w oparciu na złocie i srebrze, dominował w globalnym systemie monetarnym do końca XVIII wieku.

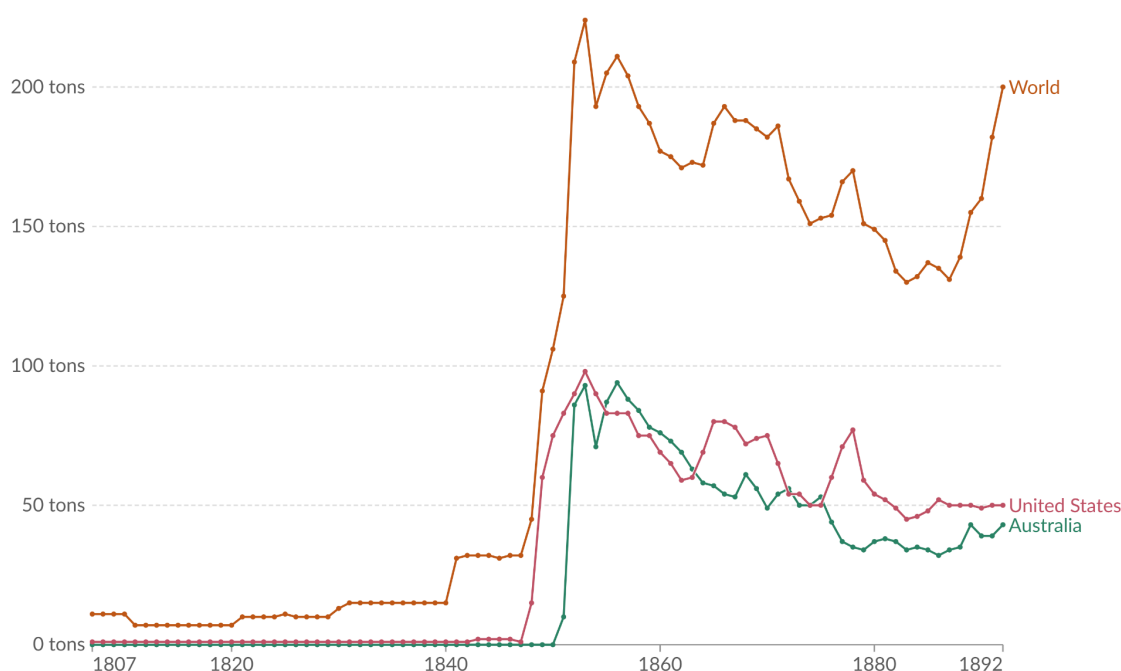
W 1783 roku zakończyła się wojna o niepodległość Stanów Zjednoczonych, a w 1792 roku wydany został *Coinage Act*, ustanawiający oficjalną jednostkę monetarną w kraju - dolara amerykańskiego. Akt ustalił kurs wymiany złota i srebra na 15:1, utworzona została pierwsza amerykańska mennica w Filadelfii, a obywatele otrzymali obietnicę wybijania

monet ze sztabek, które dostarczą do mennicy². W latach 1829-1837 prezydentem USA był Andrew Jackson, zwolennik tzw. *twardego pieniądza* - w szczególności złota. Kurs 15:1 ustanowiony w 1792 roku sprawiał, że złoto było niedowartościowane i wybite monety szybko opuszczały kraj. Założono, że przywrócenie złotych monet w obiegu ograniczy ilość emitowanych przez *Second Bank of the United States* banknotów. W 1834 roku wprowadzono *Coinage Act* dewaluujący srebro poprzez podniesienie kursu wymiany na 16:1. Złoto zaczęło masowo napływać do mennic, a srebro niemalże zniknęło z obiegu [Schlesinger 1945; 115-131]. W 1848 roku w Kalifornii odkryto ogromne złoża złota [Rys. 1], które spowodowały masowy napływ ludności na tamte tereny i szok podaży, który obniżył rzeczywisty kurs wymiany złota i srebra na 15,5:1. Gorączka złota trwająca w latach 1848-1855 spowodowała znaczny rozwój infrastruktury i lokalnych przedsiębiorstw [Rohrbough 1997; 155-166]. W 1851 roku gorączka złota rozpoczęła się w Australii.

Rys. 1. Produkcja złota w latach 1807-1892 na świecie, w USA i Australii.

Gold production, 1807 to 1892

Annual gold production, measured in metric tons per year.

Źródło: Gold production - Clio Infra & USGS. Our World in Data.

² United States Mint. Coinage Act of April 2, 1792 [dostęp 17.01.2014].
<https://www.usmint.gov/learn/history/historical-documents/coinage-act-of-april-2-1792>

Tańsze złoto na rynku amerykańskim jeszcze bardziej osłabiło pozycję srebra. W drugiej połowie XIX wieku Stany Zjednoczone *de facto* funkcjonowały w Standardzie Złota. W trakcie trwającej w latach 1861-1865 wojny secesyjnej banki stanowe masowo zwiększały podaż pieniądza niepopartego kruszczem (tzw. *greenback*), co spowodowało hiperinflację w Skonfederowanych Stanach Ameryki [Ferguson 2010; 96-102]. W roku 1873 miał miejsce *Coinage Act* demonetyzujący srebro. Akt ten zawiesił możliwość wybijania monet srebrnych ze sztabek. Od lat 70. XIX wieku do końca XIX wieku wszystkie gospodarcze mocarstwa europejskie wprowadziły Standard Złota. Wyjątkiem była Wielka Brytania, która funkcjonowała w systemie waluty złotej już od 1816 roku, gdy władze monetarne kraju przeprowadziły tzw. *Great Recoinage*, mający na celu ustabilizować funta po wojnach napoleońskich i blokadzie kontynentalnej. W 1900 roku Stany Zjednoczone przyjęły *Gold Standard Act*, na mocy którego srebrne certyfikaty i srebrne monety zaczęły funkcjonować w obiegu jako niewymienialny na złoto pieniądz fiducjarny.

W 1913 roku ustanowiony został *Federal Reserve Act*, na mocy którego powstał System Rezerwy Federalnej, pierwszy amerykański bank centralny od czasu zmiany *Second Bank of United States* w bank prywatny przez Andrew Jacksona w 1836 roku³ [Schlesinger Jr. 1945; 115-131]. Od chwili pierwszej emisji w 1914 roku legalnymi środkami płatniczymi w USA były banknoty Rezerwy Federalnej, emitowane od 1816 roku United States Notes (*greenbacks*), srebrne certyfikaty (od 1900 roku funkcjonujące jako pieniądz fiducjarny) oraz złote certyfikaty.

1.3. Dwie wojny i Wielki Kryzys

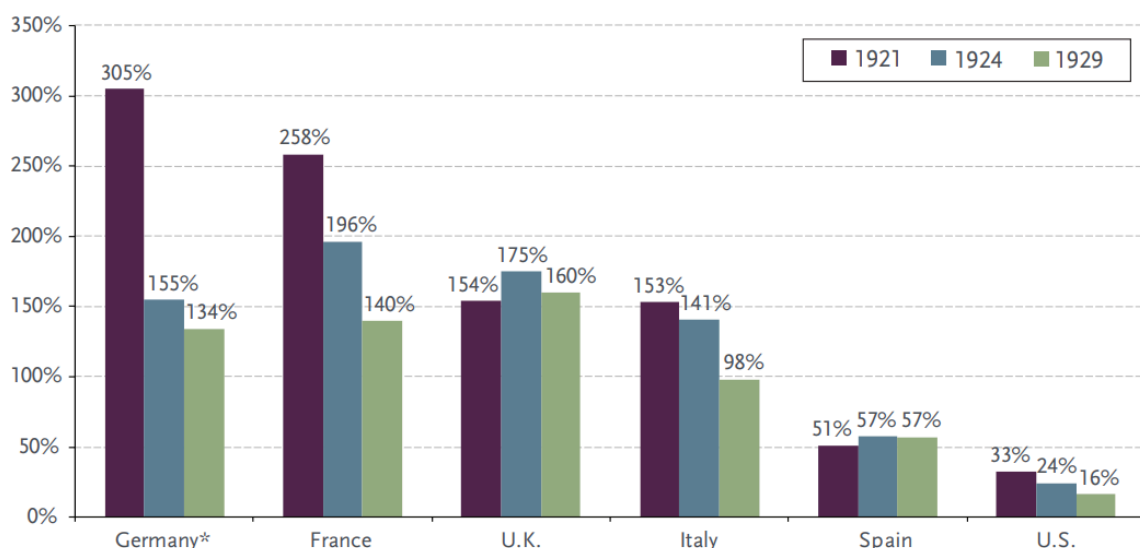
Pierwsze dekady XX wieku pod wieloma względami nie należały do najbardziej udanych w historii ludzkości. Sytuacja gospodarcza zmieniała się jak w kalejdoskopie. W ciągu trzech dekad wybuchły dwie wojny światowe, w trakcie których jedna prześcigała drugą w brutalności wykorzystania rozwoju przemysłowego i techniki do celów wojennych. Szalone lata 20. po depresji z lat 1920-1921 szczególnie w USA cechowały się krótkotrwałą powojenną *prosperity* zakończoną Wielkim Kryzysem. Wybuch drugiej wojny światowej i jej przebieg były drugim rozdziałem z tragedii pierwszej połowy XX wieku. Doświadczenie problemów gospodarczych mających miejsce po I wojnie światowej, w szczególności

³A. Jackson doprowadził do nieprzedłużenia statutu banku, który wygaśał w 1836 roku. Na tydzień przed wygaśnięciem *Second Bank of United States* został przekształcony na prywatną korporację zgodnie z prawem stanu Pensylwania. Bank zbankrutował 5 lat później [przyp. autora].

Wielkiego Kryzysu, jak i również z powojennej depresji były kluczowymi zagadnieniami wpływającymi na przebieg negocjacji w trakcie konferencji w Bretton Woods w roku 1944.

28 lipca 1914 roku wybuchła I wojna światowa, w trakcie której większość państw zawiesiła system waluty złotej. Wzrost wydatków rządowych (głównie na cele wojskowe oraz koszty przekształcenia produkcji na wojenną) sprawił, że ciężko było utrzymać wymienialność walut jednocześnie utrzymując ich stabilne kursy. Wielka Brytania w celu sfinansowania wojny zaciągnęła spore pożyczki. W czasie wojny rząd brytyjski pożyczył 1,365 miliarda w funtach, głównie od USA [Davies 2002; 368-375]. W 1916 roku brytyjskie wydatki rządowe wynosiły prawie 60% PKB. Podczas gdy na początku wojny brytyjski dług publiczny wynosił ok. 30% PKB, tak po wojnie było to już ponad 150% [Ellison 2019].

Rys. 2. Długi powojenne wybranych państw w latach 1921, 1924 oraz 1929.

Źródło: Reinhart and Rogoff. S. Miner, *Winning the War in Europe*, Guggenheim Partners 2012.

Jak się później okazało, I wojna światowa była początkiem końca hegemonii funta brytyjskiego. Stany Zjednoczone zamiast zawieszenia wymienialności dolara na złoto skupiły się na zwiększaniu podatków (podobnie jak inne państwa) i emisji obligacji wojennych *Liberty Bonds*. Wojna spowodowała inflację wynoszącą w Wielkiej Brytanii ponad 20%, zaś w USA ponad 10%. Po wojnie odbudowa zniszczonych gospodarek była opóźniona m. in. przez pandemię grypy hiszpanki. Były znaczące trudności związane z powrotem żołnierzy z frontu i potrzebą ulokowania ich w gospodarce, nastąpił wzrost bezrobocia. W roku 1918 w

USA gwałtownie spadła produkcja przemysłowa. W latach 1920-1921 miała miejsce deflacja połączona z recesją m. in. w USA i Wielkiej Brytanii, Niemcy zaś borykały się nie tylko z wysokimi długami i reparacjami wojennymi, jak i również z hiperinflacją.

Gospodarka amerykańska po wojnie poradziła sobie znacznie lepiej niż gospodarki europejskie. Istotny wpływ na to miało późniejsze dołączenie USA do wojny [Broadberry & Harrison 2005; 324-338]. Po zakończeniu kryzysu powojennego, szczególnie w Stanach Zjednoczonych miało miejsce gwałtowne ożywienie gospodarcze: *prosperity* powojenne nazywane *szalonymi latami 20*. Rosła konsumpcja, ludzie masowo nabywali dobra luksusowe takie jak samochody. W 1922 roku odbyła się konferencja w Genui, na której postanowiono częściowo wrócić do Standardu Złota. Zdecydowano się utworzyć system nazywany Gold-exchange Standard. W trakcie I wojny światowej większość złota zniknęła z obiegu na rynkach europejskich. Postanowiono, że państwa nadal posiadające spore rezerwy w złocie przywrócą Standard Złota bez możliwości wybijania przez obywateli monet ze sztabek. Wymienialność dolara na złoto miała więc zostać przywrócona jedynie w dużych transakcjach sztabkami. Państwa nieposiadające znaczących rezerw w złocie miały gromadzić rezerwy w walutach państw „złotych”, czyli np. w dolarze amerykańskim. Taki quasi-złoty system nie odniósł większego sukcesu, m. in. ze względu na małe zaufanie państw europejskich do takiego rozwiązania. Mimo to w latach 1921-1929 odnotowywano spory wzrost gospodarczy [Kemmerer 2009; 164-176].

Murray Rothbard analizując przyczyny Wielkiego Kryzysu zwrócił uwagę na boom inflacyjny mający miejsce w latach 20. pisząc: „W okresie tym ceny utrzymywały się na dość stabilnym poziomie, a nawet nieznacznie spadały. Należy jednak zauważyć, że na kształtowanie się cen oddziaływały wtedy dwie potężne siły: inflacja pieniądza, która napędza wzrost cen, oraz wzrost produktywności, skutkujący obniżeniem kosztów i cen”⁴ [Rothbard 2010; 94-95]. Zauważa on, że wzrost podaży dóbr był w tamtym czasie równoważony w celu stabilizacji cen. W okresie 1921-1929 podaż pieniądza w USA wzrosła o 61,8%. Ekspansja pieniężna była spowodowana głównie za sprawą ekspansji kredytowej banków [Rothbard 2010; 72-73]. W tym czasie obserwowano bezprecedensowe wzrosty na giełdach. Od końca kryzysu w roku 1921 do roku 1929 indeks 30 największych amerykańskich przedsiębiorstw Dow Jones Industrial Average ponad pięciokrotnie zwiększył swoją wartość. Bańka pękła 24 października 1929 roku, w tzw. *czarny czwartek*. Wspomniany Dow Jones już na otwarciu sesji stracił 11%. Do czerwca 1932 roku stracił ok. 90% wartości. Załamanie się rynku

⁴ Inflacja pieniężna w odróżnieniu od powszechnie kojarzonej inflacji cenowej powodowana jest nadmierną emisją pieniądza (ilościowa teoria inflacji) [przyp. autora].

giełdowego pociągnęło za sobą łańcuch bankructw i zadłużeń. Wpływ kondycji sektora finansowego USA na gospodarkę europejską (długi państw europejskich oraz amerykańskie inwestycje powojenne w Europie) sprawił, że kryzys rozlał się na rynki europejskie. Zaczął się on jednak objawiać jeszcze przed październikiem 1929 roku. W lutym tego roku urzędnicy Rezerwy Federalnej ostrzegali, że wzrosty są zbyt intensywne, co skutkuje krachem. Mimo to hossa na giełdzie nowojorskiej była kontynuowana [Robbins 1971; 10-11]. Uszczuplające się rezerwy banków centralnych wymuszały zmniejszenie podaży pieniądza, a to powodowało pogłębienie depresji i przedłużenie kryzysu. W rezultacie w latach 1929-1932 największe gospodarki zawiesiły Standard Złota. W większości państw w momencie zawieszenia systemu nastąpiło odbicie gospodarcze i schyłek deflacji.

W 1933 roku Franklin D. Roosevelt podpisał rozporządzenie wykonawcze nr 6102 nakładające na obywateli USA obowiązek dostarczenia do dnia 1 maja 1933 r. całego posiadanego złota i złotych certyfikatów do Rezerwy Federalnej i wymienienie go na dolary po kursie 20,67 dolarów za uncję trojańską. Na mocy *Gold Reserve Act* z 1934 roku cena złota została podniesiona z 20,67 na 35 dolarów amerykańskich za uncję trojańską. Umożliwiło to zwiększenie emisji pieniądza. Należy pamiętać o tym, że Gold-exchange Standard funkcjonujący od konferencji w Genewie w 1922 roku znacząco różnił się od klasycznego Standardu Złota sprzed I wojny światowej. Wyjście gospodarek z kryzysu pod wpływem ekspansywnej polityki fiskalnej stało się argumentem powszechnie używanym przez keynesistów. Doświadczenia Wielkiego Kryzysu oraz program *New Deal* spowodowały wzrost popularności teorii interwencjonizmu państwowego Keynesa [Weir & Skocpol 1985; 117-119]. Zwolennicy szkoły austriackiej utrzymują, że winna wystąpieniu kryzysu była wadliwa polityka Rezerwy Federalnej. Reformy Franklina D. Roosevelta nie zapobiegły kolejnej recesji w 1937 roku.

Wielki Kryzys spowodował erozję idei liberalnych i demokratycznych w Europie. Powolna odbudowa gospodarek korelowała ze wzrostem znaczenia ruchów autorytarnych. W 1936 roku miała miejsce niemiecka remilitaryzacja Nadrenii, dwa lata później *Anschluss* Austrii. W dniach 29-30 września 1938 roku podpisany został układ monachijski. 1 września 1939 roku nastąpiła agresja Rzeszy na Polskę. Wybuchła II wojna światowa.

ROZDZIAŁ II

System z Bretton Woods

2.1. Konferencja w Bretton Woods

Formalnie Stany Zjednoczone dołączyły do II wojny światowej po japońskim ataku na Pearl Harbour 7 grudnia 1941 roku. Wzrost rządowych wydatków na wojsko był znaczący. W kluczowym momencie udział wydatków na cele wojskowe stanowił ponad 40% amerykańskiego PKB [Vandenbroucke 2020]. Globalne konflikty z lat 1914-1918 i 1939-1945 zmieniły postrzeganie wojen. Dominować zaczęła wojna totalna, na wyniszczenie. Oczywisty stał się fakt, że w przypadku prowadzenia konfliktów państwa, aby zapewnić sobie największą skuteczność na froncie muszą przekształcać produkcję i scentralizować wysiłki gospodarcze w pełni na działaniach wojennych. Ciągłe rozwijające się technologie wniosły poziom brutalności i zniszczeń infrastruktury na niewidziany wcześniej poziom [Kaldor 2012; 94-95].

W trakcie działań zbrojnych władze monetarne państw alianckich obawiały się powtórzenia zapaści gospodarczych mających miejsce po I wojnie światowej. Jednym z kluczowych momentów konfliktu było otwarcie drugiego frontu europejskiego 6 czerwca 1944 roku za pośrednictwem operacji znanej jako *lądowanie w Normandii*. Przełamanie w Europie spowodowało wzrost nadziei na zakończenie wojny. Niecały miesiąc później, dnia 1 lipca 1944 roku rozpoczęła się konferencja *United Nations Monetary and Financial Conference* w Bretton Woods, w stanie New Hampshire w USA. Spotkanie znane potocznie jako Konferencja w Bretton Woods miało jeden główny cel: wypracować globalny system monetarny, który zapobiegne kryzysom gospodarczym mogącym mieć miejsce po zakończeniu II wojny światowej. Doświadczenia depresji powojennej z lat 1920-1921, Wielkiego Kryzysu z lat 1929-1933 oraz trudów w odbudowie gospodarek miały kluczowe znaczenie. Konsensusem zawartym w trakcie konferencji był System z Bretton Woods, w trakcie którego funkcjonowania dolar amerykański stał się główną walutą świata. Twórcami koncepcji Systemu z Bretton Woods byli ściśle współpracujący z ówczesnym Sekretarzem Skarbu USA Harry Dexter White oraz doradca Kanclerza Skarbu Wielkiej Brytanii John Maynard Keynes. Proponowane przez nich rozwiązania były w wielu aspektach różne.

Keynes proponował utworzenie międzynarodowej waluty rozliczeniowej *bancor*, która miałaby zapewniać międzynarodową płynność i stabilność globalnej gospodarki. Kluczowe w tym aspekcie miało być powołanie ponadnarodowego banku centralnego *International Clearing Union* (ICU). Wartość nominalna *bancoru* miała być ściśle powiązana ze złotem. Banki centralne państw uczestniczących w systemie miały posiadać konta w nowej walucie w ICU, za pośrednictwem których rozliczałyby salda z innymi członkami według ustalonych parytetów [Bordo & Eichengreen 2007; 31-32]. Oprócz pozyskiwania nowej jednostki monetarnej za pośrednictwem handlu banki centralne mogłyby zwiększać jej saldo dostarczając złoto. Niemożliwa miała być jednak wymiana posiadanych *bancorów* na złoto. Idea ta odwoływała się do przekonania Keynesa, że ICU miałaby wspomagać zwiększenie globalnego obiegu pieniądza. Aby zapobiec powstawaniu nadwyżek lub deficytów bilansu płatniczego ilość *bancorów* możliwych do gromadzenia przez dane państwo za pośrednictwem handlu lub zaciągania długu miałyby być ograniczona. Jak zwraca uwagę Benn Steil: “Nieprzypadkowo mechanizm ten byłby korzystny dla inwestorów brytyjskich, gdyż Wielka Brytania posiadała mało złota, a musiała prowadzić dużo handlu” [Steil 2013; 156].

Harry White w swojej koncepcji skupił się mniej na zapewnieniu płynności płatności międzynarodowych, a bardziej na kwestii stabilności kursów walutowych. Amerykański plan opierał się na utworzeniu *United Nations Stabilization Fund*. W ramach systemu każdy członek miał wpłacić do funduszu określoną kwotę w złocie i własnej walucie. Kraje deficytowe czerpałyby zasoby z funduszu poprzez sprzedawanie własnej waluty innym członkom. Koncepcja ta różniła się od planu Keynesa, który skupiał się na zaciąganiu kredytów przez państwa deficytowe w ramach wspomnianego ICU. Zdaniem White’a władze monetarne państw uczestniczących w systemie miały dokładać wszelkich starań w utrzymanie stałego kursu własnych walut według określonych parytetów. W razie znaczącej nierównowagi bilansu płatniczego, zmiany wartości poniżej 10% miały być dokonywane po konsultacji z funduszem, większe natomiast po zgodzie minimum trzy czwarte członków [Steil 2013; 32-33].

Porozumienie wypracowane w trakcie konferencji w Bretton Woods zawierało elementy planów amerykańskich, jak i brytyjskich. Nie da się jednak ukryć, że dominująca rola Stanów Zjednoczonych była w kształcie konsensusu zauważalna. Ostatecznie zrezygnowano z pomysłu Keynesa na utworzenie międzynarodowej waluty. W ramach Systemu z Bretton Woods utworzono dwie nowe instytucje: Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW) oraz Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju (MBOiR). Rolę waluty rezerwowej miał

stanowić dolar amerykański, powiązany ze złotem o wadze i próbie z dnia 1 lipca 1944 roku po kursie 35\$ za uncję trojańską. Państwa uczestniczące w systemie były zobowiązane do określenia parytetów swoich walut w dolarach dokładając wszelkich starań do utrzymywania ich stabilnego kursu prowadząc zorganizowaną politykę monetarną. Po uruchomieniu wymienialności walut odchylenia kursu od ustalonych parytetów miały mieścić się w przedziale $\pm 1\%$. Aby było to możliwe, banki centralne były zobowiązane do interweniowania na rynku walutowym poprzez sprzedaż lub kupno dolarów na poziomie powyżej lub poniżej 1% kursu parytetu. Dewaluacja walut miała być dopuszczona jedynie w szczególnych przypadkach nierównowagi bilansu płatniczego. Zmiana kursu waluty do 10% mogła być możliwa po poinformowaniu MFW, zaś zmiana powyżej tej wartości wymagała już oficjalnej zgody Funduszu. Celami ustanowionymi za pośrednictwem porozumienia były więc: utrzymywanie stabilnych kursów walutowych, pełne zatrudnienie i wzrost gospodarczy, unikanie konkurencyjnych dewaluacji i tworzenie współpracy walutowej przy okazji unikając tendencji do ograniczania się państw do bilateralnych relacji handlowych, co miało miejsce w okresie międzywojennym. Nadzór nad funkcjonowaniem systemu został powierzony Międzynarodowemu Funduszowi Walutowemu. Druga nowo utworzona instytucja, Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju, miała na celu ułatwienie dostępu do zasobów finansowych przeznaczonych na produkcję i odbudowywanie gospodarek po wojnie państwom przez nią szczególnie poszkodowanym. Kraje słabo rozwinięte miały możliwość zaciągania wieloletnich kredytów za pośrednictwem MBOiR [Leszczyńska 2022; 28-33].

2.2. Funkcjonowanie systemu

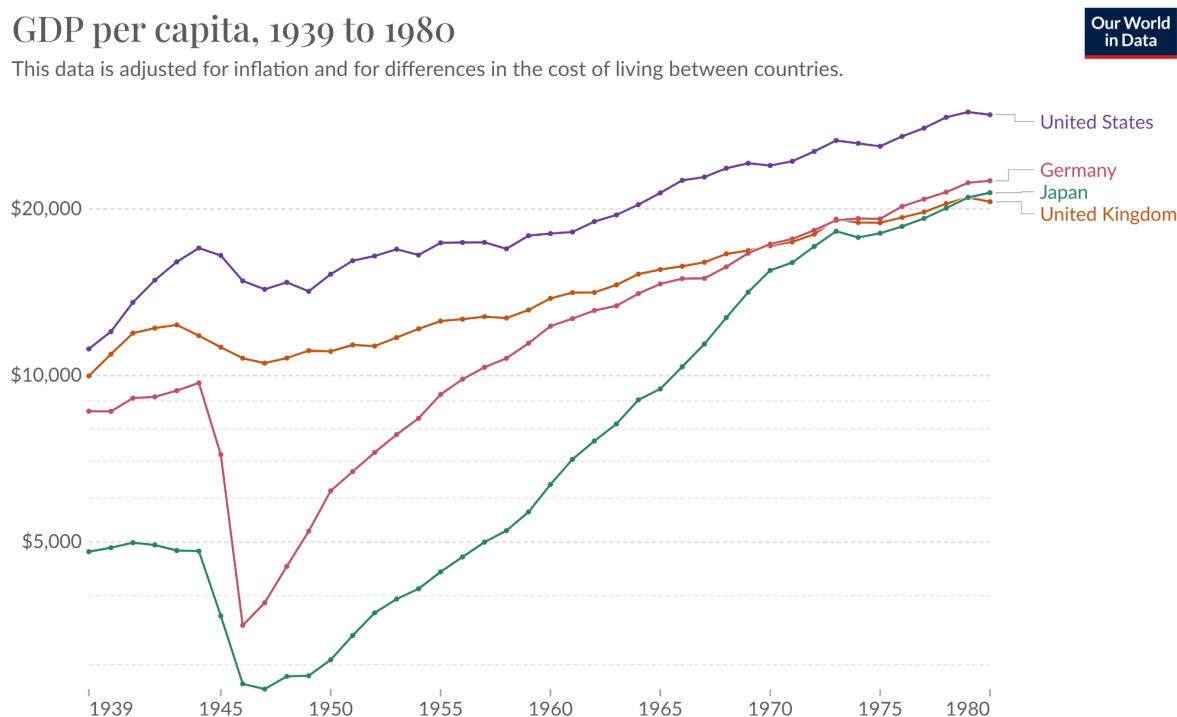
Okres przejściowy między wojną a pokojem po zakończeniu II wojny światowej okazał się trudniejszy niż się spodziewano. Pełna wymienialność głównych walut została uruchomiona dopiero w 1958 roku [Bordo & Eichengreen 2007; 36]. W trakcie wojny państwa europejskie i Japonia utraciły sporą część swoich rezerw w złocie. Pod koniec wojny dwie trzecie światowych zasobów złota znajdowało się w Stanach Zjednoczonych. Początek funkcjonowania Systemu z Bretton Woods był więc naznaczony zjawiskiem znanym jako *głód dolarów*. Problemem była tendencja do ustalania parytetów walut na poziomie przedwojennym, w przekonaniu, że wojna nie zmniejszyła znacząco konkurencyjności państw europejskich w stosunku do Stanów Zjednoczonych. Taką decyzję podjęła m. in. Wielka Brytania. Parytety były zawyżone, szczególnie biorąc pod uwagę utrzymującą się inflację. Pomimo postanowień z Bretton Woods bilateralizm w relacjach handlowych

występował powszechnie w pierwszych latach funkcjonowania systemu. Ograniczenia walutowe stosowane przez banki centralne państw były powszechne, a pełna wymienialność walut zawarta w konsensusie z 1944 roku nie miała miejsca. Gdy władze monetarne Wielkiej Brytanii postanowiły uruchomić w lipcu 1947 roku wymienialność na rachunku bieżącym funta po kursie 4,03\$, została ona zawieszona miesiąc później. W latach 1948-1949 większość walut europejskich poddano dewaluacji. 18 września 1949 roku funt został zdewaluowany o 30,5% do kursu 2,80\$. Dodatkowo, MFW decyzję o dewaluacji funta zaakceptował w 24 godziny, podczas gdy statut Funduszu zakładał minimum 72 godziny na otrzymanie decyzji w sprawie zmiany kursu większej niż 10% [Leszczyńska 2022; 36-41].

Sytuacja poprawiła się w latach 50. XX wieku. Za pośrednictwem Planu Marshalla około 13 miliardów dolarów zostało przekazanych Europie Zachodniej w latach 1948-1952 w celu odbudowy zniszczeń wojennych [Bordo & Eichengreen 2007; 38-41]. W roku 1950 powstała *Europejska Unia Płatnicza*, a dwa lata później *Europejska Wspólnota Węgla i Stali*. W roku 1948 w RFN Ludwig Erhard przeprowadził reformy gospodarcze oparte na wymianie *reichsmarek* na nowe marki niemieckie, likwidacji systemu kartkowego oraz uwolnieniu cen. Państwa odbudowywały się po wojnie, a bezprecedensowy wzrost obserwowany był w RFN i Japonii. Pod koniec lat 60. PKB na mieszkańca w Niemczech osiągnęło poziom wyższy niż w Wielkiej Brytanii, Japonia zaś odrobiła stratę w latach 70. [Rys. 3].

Cud gospodarczy w RFN i w Japonii okazywał się być coraz większym problemem dla gospodarki amerykańskiej. W 1955 roku Wielka Brytania zaczęła znosić ograniczenia operacji walutowych, a 27 grudnia 1958 roku wymienialność swoich walut w ramach transakcji na rachunku bieżącym uruchomiła reszta Europy [Leszczyńska 2022; 44-45]. Kluczowy był jednak fakt, iż zabieg ten został dokonany według kursów walutowych ustalonych jeszcze w drugiej połowie lat 40. Skutek był następujący: waluty europejskie i jen japoński były niedowartościowane względem dolara. Wzrost gospodarczy obligował państwa do masowego skupowania dolara w celu utrzymania parytetów. Nadwyżka na rachunku bieżącym USA kurczyła się.

Rys. 3. PKB na mieszkańca w USA, Niemczech, Japonii i Wielkiej Brytanii w latach 1939-1980.

Źródło: Maddison Project Database 2020 (Bolt and van Zanden, 2020). Our World in Data.

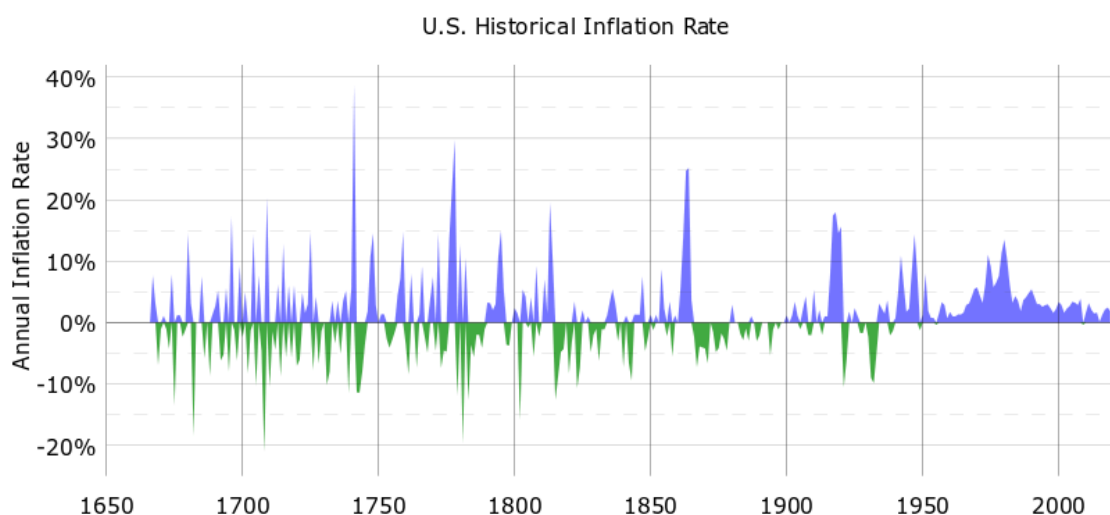
W roku 1955 wybuchła wojna w Wietnamie, czego skutkiem był ponowny wzrost wydatków publicznych Stanów Zjednoczonych na wojnę. Obciążeniem były również wydatki socjalne prezydenta USA Lyndona B. Johnsona w ramach programu *Great Society*. Po zakończeniu II wojny światowej głównymi walutami świata były funt szterling i dolar amerykański, jednak w trakcie lat 50. i 60. XX wieku funt regularnie tracił na znaczeniu. Odbudowa gospodarek europejskich i Japonii nakładały coraz większą presję na dolara, który był coraz bardziej przewartościowany. W roku 1959 zasoby złota Stanów Zjednoczonych zrównały się z całkowitymi zobowiązaniami zagranicznymi w dolarach. W roku 1964 oficjalne zobowiązania dolarowe zagranicznych banków centralnych przekroczyły zapasy złota w USA [Bordo & Eichengreen 2007; 55]. W lutym 1965 roku prezydent Francji Charles de Gaulle ogłosił zamiar wymiany posiadanych przez Francję rezerw walutowych w dolarze na złoto po oficjalnym kursie wymiany 35\$ za uncję trojańską [Lin & Neely 2020; 18-20]. Rezerwy złota Stanów Zjednoczonych odpływały do Europy, a zobowiązania zagraniczne w dolarach rosły. Zaufanie do dolara zostało nadszarpnięte, a nad Systemem z Bretton Woods zawisło widmo upadku.

Będąca fundamentem systemu wymienialność dolara na złoto po kursie 35\$ za uncję trojańską została zawieszona 15 sierpnia 1971 roku przez urzędującego wówczas prezydenta USA Richarda Nixona. Decyzja znana jako *Nixon shock* poskutkowałam załamaniem się Systemu z Bretton Woods. W październiku 1973 roku wybuchła wojna Jom Kipur, a Organizacja Arabskich Krajów Eksportujących Ropę Naftową nałożyła embargo na Stany Zjednoczone, co spowodowało gwałtowny wzrost cen ropy (tzw. *kryzys naftowy*). W 1973 roku wprowadzony został płynny kurs walutowy dolara. Szok naftowy i będący jego skutkiem wzrost cen banki centralne równoważyły ekspansją kredytową. Doprowadziło to do ponad 10-procentowej inflacji w USA. Zamknięcie tzw. *złotego okna* przez Richarda Nixona zakończyło dotychczas ostatnią próbę powiązania pieniądza z kruszcem. Złoto, funkcjonujące w systemach monetarnych z przerwami od momentu wykształcenia się funkcji pieniądza wśród metali szlachetnych, od lat 70. XX wieku jest od pieniądza oderwane. Jak pisze Barry Eichengreen: “Upadek międzynarodowego systemu monetarnego z Bretton Woods zmienił globalną gospodarkę bardziej, niż odbudowa standardu złota w latach 20., czy przywrócenie wymienialności walut w 1958 roku” [Eichengreen 2019; 134].

2.3. Konsekwencje gospodarcze

Istotną różnicą pomiędzy systemami monetarnymi dominującymi w globalnej gospodarce przed II wojną światową, a Systemem z Bretton Woods jest fakt, iż system wypracowany w 1944 roku niemalże zlikwidował występowanie zjawiska takiego jak deflacja. W trakcie funkcjonowania zorganizowanego systemu bimetalicznego, od powstania Banku Anglii pod koniec XVII wieku oraz w trakcie funkcjonowania Standardu Złota który zastąpił bimetalizm w drugiej połowie XIX wieku była zauważalna następująca zasada: po niemalże każdym kryzysie który skutkował wysoką inflacją gospodarka „odreagowywała” deflacją. Jedną ze znaczących zmian dokonanych w trakcie obowiązywania Systemu z Bretton Woods była stale występująca umiarkowana inflacja [Rys. 4].

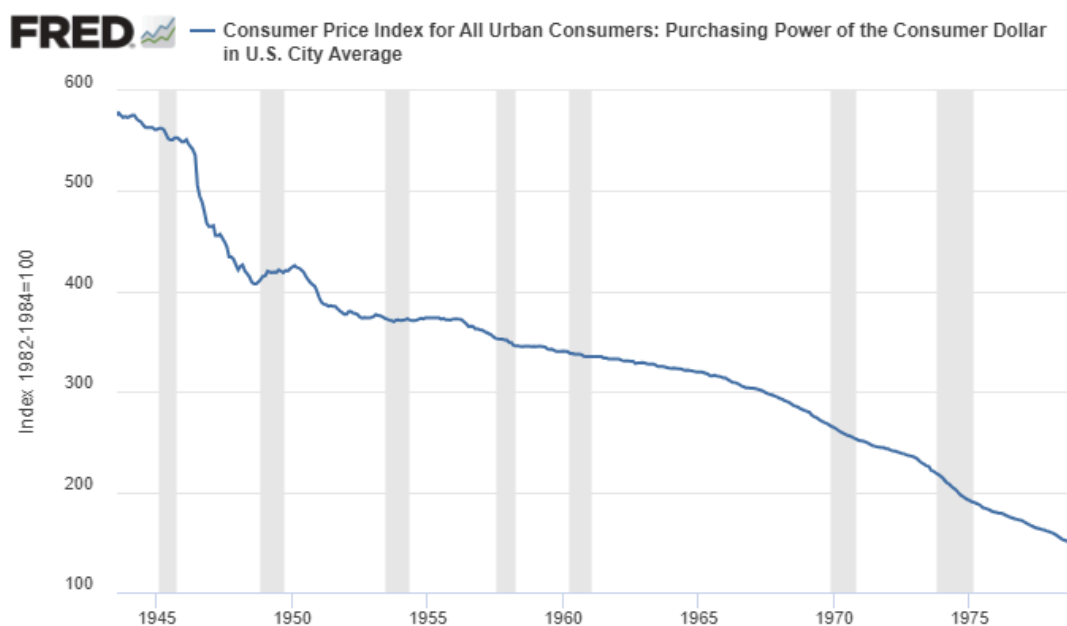
Rys. 4. Stopa inflacji w USA w latach 1650-2000.

Źródło: Wikipedia EN (using data from pre-1913: McCusker study; post-1913: CPI-U [annual averages]) [dostęp 27.01.24].

Następstwem takiej kolei rzeczy był spadek siły nabywczej dolara w latach 1945-1971 [Rys. 5]. W momencie oderwania dolara od złota w 1971 roku pieniądź stracił poparcie w towarze.

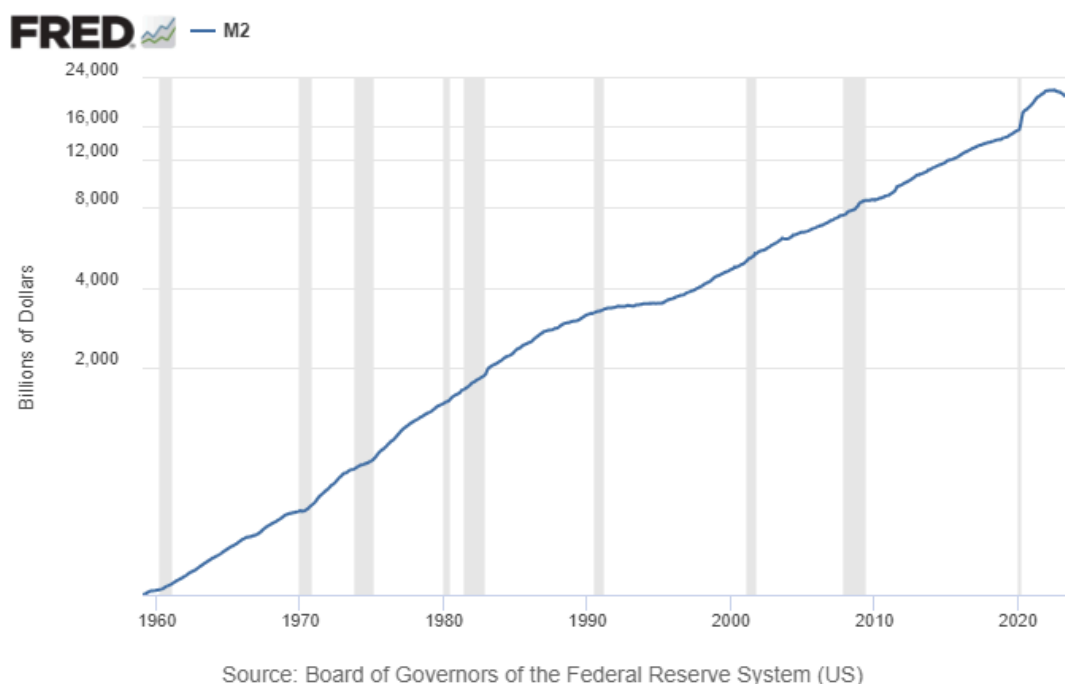
Rys. 5. Siła nabywcza dolara amerykańskiego w latach 1945-1975.

Źródło: U.S. Bureau of Labor Statistics, retrieved from FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis [dostęp 27.01.24].

Od tamtej pory globalna gospodarka została zdominowana przez obieg pieniądza fiducyjnego, niepopartego żadnym dobrem, emitowanego przez banki centralne lub kreowanego przez banki komercyjne w ramach systemu rezerwy cząstkowej. Od połowy XX wieku do dziś podaż dolara mierzona przez agregat M2 (gotówka w obiegu i depozyty) rośnie w tempie logarytmicznym [Rys. 6].

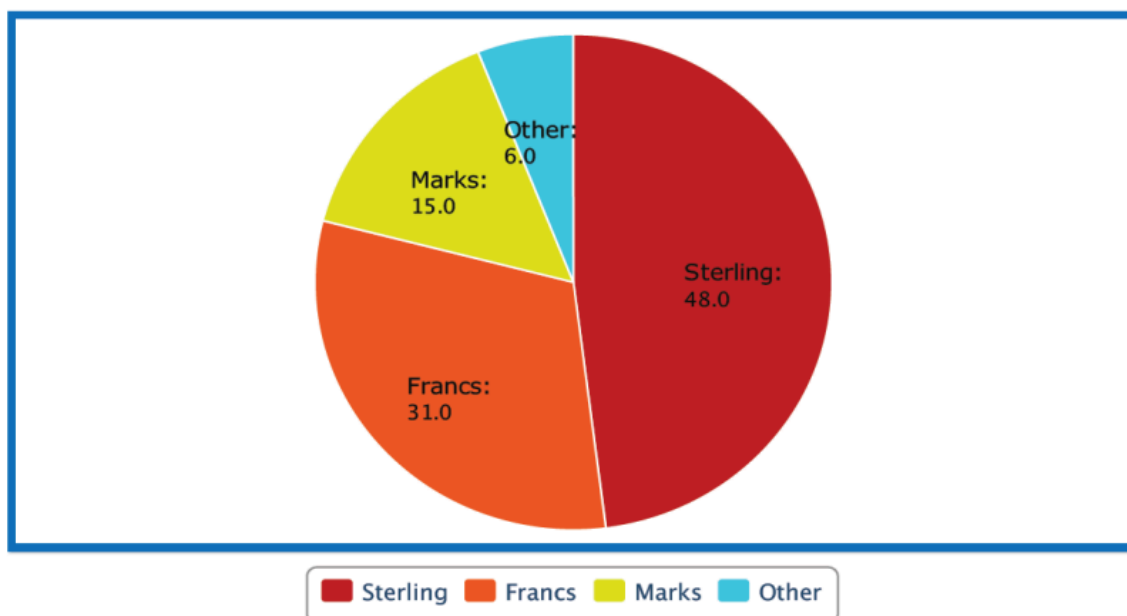
Rys. 6. Agregat M2 podaży dolara amerykańskiego w latach 1960-2022 w skali logarytmicznej.

Źródło: Board of Governors of the Federal Reserve System (US), retrieved from FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis [dostęp 27.01.24].

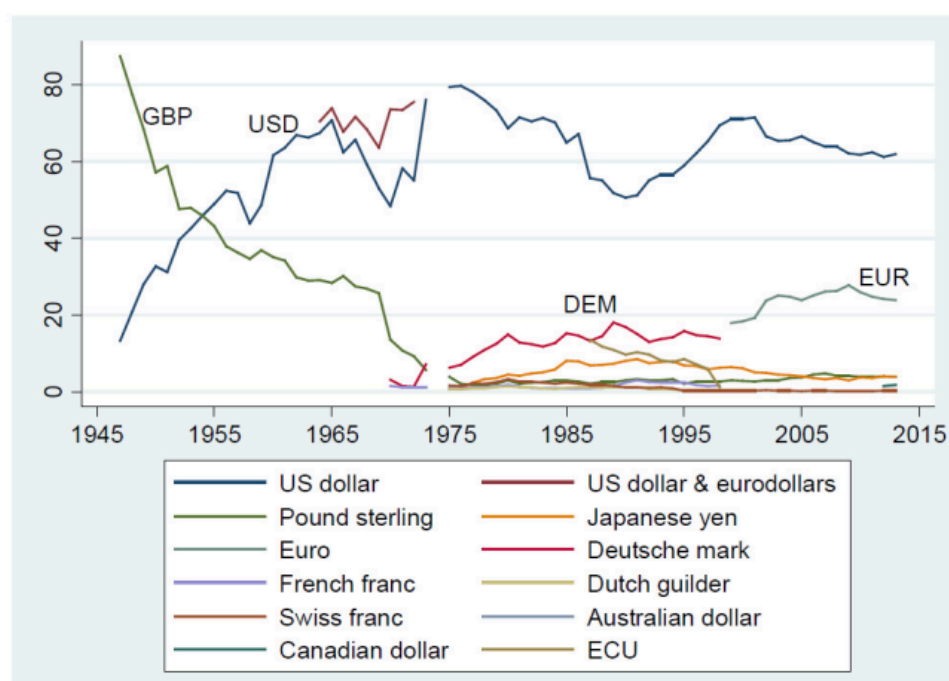
W zależności od sytuacji geopolitycznej w danym okresie w historii różne waluty zyskiwały status globalnej waluty rezerwowej. Od użycia złotych weneckich dukatów i florenckich florenów w handlu ze światem arabskim między XIII i XVI wiekiem, po funta brytyjskiego pełniącego rolę najpotężniejszej waluty jeszcze w przededniu I wojny światowej [Rys. 7]. Udział dolara w globalnych rezerwach walutowych rósł już w dwudziestoleciu międzywojennym. Ostatecznie zdetronizował on funta brytyjskiego w trakcie funkcjonowania Systemu z Bretton Woods, którego architektura tworzyła tendencję do gromadzenia dolarów przez państwa odbudowujące się po wojnie [Rys. 8].

Rys. 7. Udział walut w znanych rezerwach w 1913 roku.

Źródło: Lindert (1969). B. Eichengreen, *International Currencies Past, Present and Future: Two Views from Economic History*, Berkeley 2014, s. 6, rys. 2.

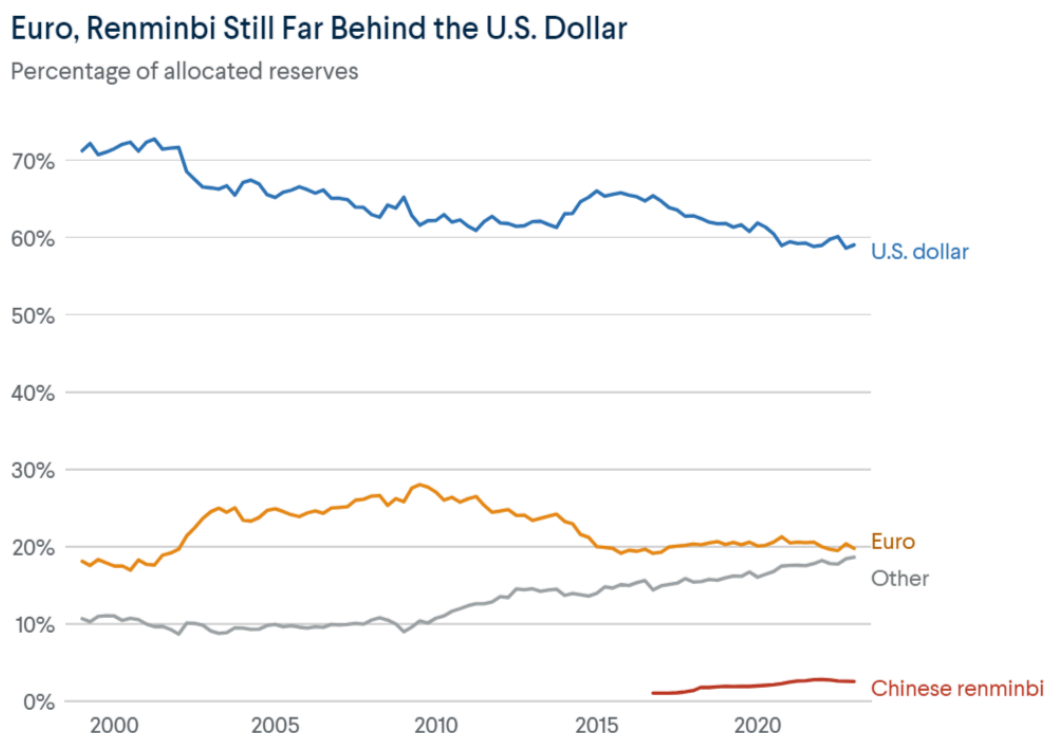
Rys. 8. Skład rezerw walutowych w latach 1947-2013.

Źródło: B. Eichengreen, Chitu & Mehl (2014b). B. Eichengreen, *International Currencies Past, Present and Future: Two Views from Economic History*, Berkeley 2014, s. 14, rys. 10.

System oparty na stabilnych kursach walutowych zapewniał dobre środowisko do mnożenia się ilości międzynarodowych transakcji finansowych ze względu na wyjątkowo niskie ryzyko walutowe [Bordo & Eichengreen 2007; 644-645]. Okres funkcjonowania Systemu z Bretton Woods cechował stabilny wzrost gospodarczy i ekspansja gospodarek odbudowujących się po wojnie. Problem ze sztywnym kursem walutowym był następujący: władze monetarne państw musiały wybierać między swobodnym przepływem kapitału, a prowadzeniem niezależnej polityki monetarnej [Ferguson 2010; 64]. Zbyt duża presja na dolara spowodowała pojawienie się wątpliwości co do waluty amerykańskiej i jej zdolności do zapewniania płynności. Ekspansja monetarna, w szczególności zwiększanie podaży pieniądza ze względu na ciągły *głód dolarowy* kolidowały z relatywnie niską podażą złota. Po załamaniu się systemu w latach 70. nastąpiła globalna era pieniądza fiducjarnego i płynnych kursów walutowych. Od początku XXI wieku nasilają się tendencje do *dedolaryzacji* handlu międzynarodowego, szczególnie biorąc pod uwagę zwiększanie się roli gospodarczej państw tzw. *Globalnego Południa* [Rys. 9]. Rosnąca pozycja Chin w globalnej gospodarce staje się coraz większym wyzwaniem dla amerykańskich elit politycznych.

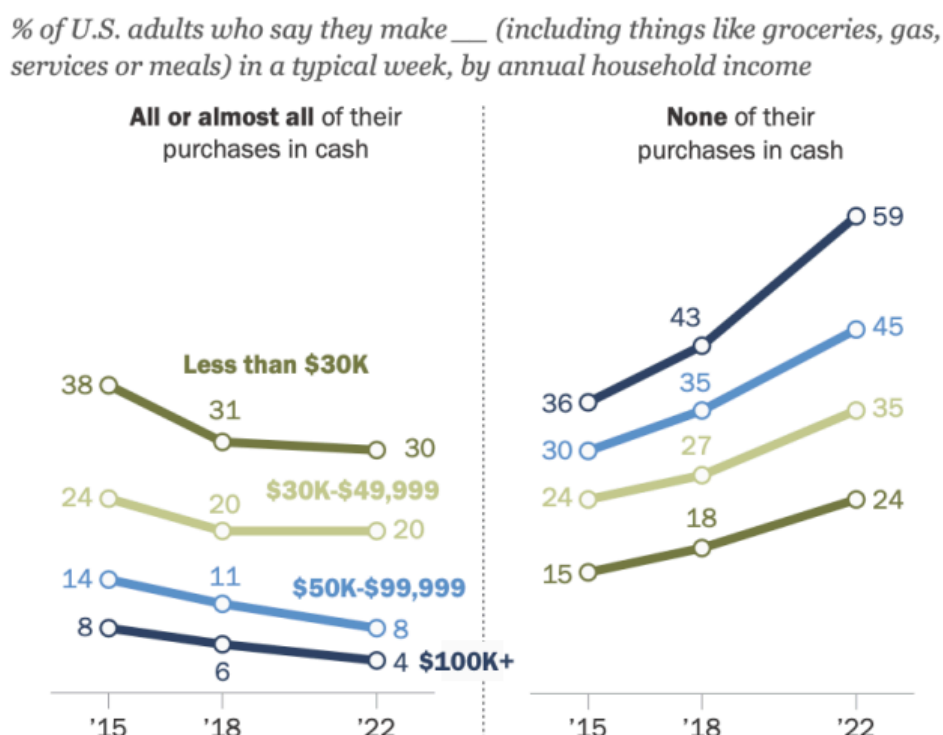
Rys. 9. Globalne rezerwy walutowe w latach 2000-2022.

Źródło: International Monetary Fund. A. Siripurapu, N. Berman, *The Dollar: The World's Reserve Currency*, Council on Foreign Relations 2023 [dostęp 27.01.24].

Rozwój technologii informatycznych w XXI wieku związany z płatnościami bezgotówkowymi, czy technologią *blockchain* może nakreślić kształt przyszłości monetarnej świata. Według raport Narodowego Banku Polski z maja 2021 banki centralne niemalże na całym świecie pracują nad walutami cyfrowymi (CBDC)⁵. Europejski Bank Centralny w listopadzie 2023 roku rozpoczął etap przygotowawczy do wdrożenia cyfrowego euro⁶. Od kwietnia 2021 roku Bank Ludowy Chin prowadzi publiczne testy cyfrowego yuana⁷.

Rys. 10. Udział Amerykanów o danym dochodzie nieużywających gotówki w codziennych zakupach w latach 2015-2022.

Źródło: *More Americans are joining the 'cashless' economy*, Pew Research Center 2022 [dostęp 27.01.24].

⁵ Pieniądz cyfrowy banku centralnego, Narodowy Bank Polski 2021, <https://nbp.pl/wp-content/uploads/2022/09/raport-cbdc.pdf> [dostęp 27.01.24]

⁶ https://www.ecb.europa.eu/paym/digital_euro/html/index.pl.html [dostęp 27.01.24]

⁷ J. T. Areddy, *China Creates Its Own Digital Currency, a First for Major Economy*, WSJ 2021, <https://www.wsj.com/articles/china-creates-its-own-digital-currency-a-first-for-major-economy-11617634118> [dostęp 27.01.24]

ZAKOŃCZENIE

W trakcie konferencji w Bretton Woods osiągnięto konsensus, który doprowadził do powstania globalnego systemu monetarnego opartego na dolarze wymienialnym po stałym kursie na złoto. Sukcesywna odbudowa gospodarek po wojnie, w szczególności Niemiec i Japonii, powodowała coraz większą presję na walutę amerykańską. Niedowartościowanie walut europejskich i jena japońskiego skutkowało odpływem dolarów ze Stanów Zjednoczonych. Rosnące zobowiązania zagraniczne w dolarach, przy jednocześnie względnie stałych rezerwach złota spowodowały pojawienie się wątpliwości co do fundamentów systemu. W 1971 roku została zawieszona wymienialność dolara na złoto. Powiązanie pieniądza z kruszcem, trwające od czasów pierwszych wymian handlowych i chwili wykształcenia się funkcji pieniądza w metalach szlachetnych, przestało istnieć.

Kształt współczesnego ładu monetarnego można łatwo uzasadnić. Globalna gospodarka oparta na celu inflacyjnym, prowadzeniu polityki monetarnej, systemie rezerwy częściowej banków, jak i na samym zwiększaniu podaży pieniądza potrzebuje środka wymiany, którego podaż może być odgórnie sterowana. Złoto nie zapewniało takiej możliwości. Podaż *złotego metalu* w porównaniu do współczesnej podaży pieniądza fiducjarnego była wręcz niezauważalna, nawet w czasach kalifornijskiej gorączki złota. System z Bretton Woods rzeczywiście wyeliminował występowanie zjawiska takiego jak deflacja. Skutkiem tego jest jednak stale występująca umiarkowana inflacja, która powoduje spadek siły nabywczej banknotów fiducjarnych.

Kariera pieniądza papierowego rozpoczęła się w Europie długo po wynalezieniu banknotów z papieru w Chinach. Dopiero na przełomie XVII i XVIII wieku doceniono zalety takiego rozwiązania na Starym Kontynencie. Pierwsze banki funkcjonowały na zasadzie depozytów: człowiek posiadający złoto zanosił je do banku, który w zamian za przechowywanie kruszcu pobierał opłatę. Korzystający z usługi banku otrzymywał zaś banknot, będący dowodem na posiadanie danej ilości metalu szlachetnego. Od tamtej pory mógł on dokonać transakcji bez problematycznego przenoszenia kruszcu, szczególnie w transakcjach o dużej wartości. Z biegiem czasu banki te zaczęły współpracować, aby wyeliminować potrzebę przenoszenia depozytów do innych banków po dokonaniu transakcji za pośrednictwem certyfikatów. Funkcjonowanie pierwszych banków diametralnie różniło się od współczesnego systemu bankowego. Dzisiaj, w ramach systemu rezerwy częściowej banki posiadają jedynie ułamek powierzonych przez ludzi depozytów. Banki komercyjne mają zdolność do emisji pieniądza bezgotówkowego, czyli jego kreacji. Granica między

posiadaniem pieniądza materialnego o danej wartości, a posiadaniem samej jego idei zaczyna się zacierać. Szczególnych rozmiarów precedens ten przyjmuje w obliczu prac nad cyfrowymi walutami.

Od wymiany bezpośredniej, przez wykształcenie się tzw. *placidel*, wyodrębnienie się metali szlachetnych jako środka płatności, bimetalizm, Standard Złota, System z Bretton Woods, aż po pieniądz niepoparty towarem i nadchodzący pieniądz cyfrowy. Forma środków wymiany poddawana jest ciągłej ewolucji - zauważalna jest jej postępująca dematerializacja. Idea jednak pozostaje ta sama. Jak pisał Murray Rothbard: „Bez pieniądza - bez powszechnego środka wymiany - niemożliwa by była prawdziwa specjalizacja, a gospodarka nie rozwinęłaby się powyżej podstawowego, prymitywnego poziomu” [Rothbard 2009; 36].

Rys. 11. Moneta lidyjska z elektum, około 650-600 p.n.e. Muzeum Brytyjskie, Londyn.

BIBLIOGRAFIA

- Bordo, M. D., & Eichengreen, B. (Eds.). (2007). A retrospective on the Bretton Woods system: lessons for international monetary reform. University of Chicago Press.
- Braudel, F. (2019). Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm XV-XVIII wiek: Struktury codzienności. Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Broadberry, S., & Harrison, M. (Eds.). (2005). The economics of world war I. Cambridge University Press.
- Clapham, S. (1944). The Bank of England: A History: Volume II: 1797-1914. Cambridge University Press.
- Davies, G. (2002). A History of Money: From Ancient Times to the Present Day. University of Wales Press.
- Eichengreen, B. (2014). International currencies past, present and future: Two views from economic history. Bank of Korea WP, 31.
- Eichengreen, B. (2019). Globalizing capital: a history of the international monetary system. Princeton University Press.
- Ellison, M., Sargent, T. J., & Scott, A. (2019). Funding the Great War and the beginning of the end for British hegemony. Debt and Entanglements Between the Wars, 59. International Monetary Fund.
- Ferguson, N. (2010). Potęga pieniądza: finansowa historia świata, tłum. T. Kunz. Wydawnictwo Literackie.
- Kaldor, M. (2012). New and old wars: Organized violence in a global era. Polity Press.
- Kemmerer, E. W. (2009). Gold and the Gold Standard: The Story of Gold Money, Past, Present and Future. Ludwig von Mises Institute.
- Leszczyńska, C. (2022). Rozdział 1 w: System z Bretton Woods i jego dziedzictwo: Od pieniądza złotego do cyfrowego, red. R. Bartkowiak, J. Ostaszewski, Z. Polański. Oficyna Wydawnicza SGH.
- Lin, K. H., & Neely, M. T. (2020). Divested: Inequality in Financialized America. Oxford University Press, USA.
- Menger, C. (2013). Zasady ekonomii, tłum. B. Pawiński, P. Perka. Fijorr Publishing.
- Metcalf, W. E. (2011). The Oxford handbook of Greek and Roman coinage. Oxford University Press.
- Page, R. I. (1987). Runes (Vol. 4). University of California Press.

- Polo, M. (1845). *The Travels of Marco Polo*. Oliver & Boyd.
- Robbins, L. (1971). *The Great Depression*. Books for Libraries Press.
- Rohrbough, M. J. (1997). *Days of gold: The California gold rush and the American nation*. University of California Press.
- Rothbard, M. N. (1980). *Złoto, banki, ludzie - krótka historia pieniądza*, tłum. W. Falkowski. Fijorr Publishing.
- Rothbard, M. N. (2010). *Wielki kryzys w Ameryce*, tłum. M. Zieliński, W. Falkowski. Instytut Ludwiga von Misesa.
- Schlesinger, A. M., & Geddes, D. P. (1945). *The age of Jackson*. Boston: Little, Brown.
- Smith, A. (2007). *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, tłum. S. Wolff, O. Einfeld, Z. Sadowski. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Steil, B. (2013). *The Battle of Bretton Woods: John Maynard Keynes, Harry Dexter White, and the making of a new world order*. Princeton University Press.
- Vandenbroucke, G. (2020). Which war saw the highest defense spending? Depends how it's measured. Federal Reserve Bank of St. Louis.
- Weir, M., & Skocpol, T. (1985). *State structures and the possibilities for 'Keynesian' responses to the Great Depression in Sweden, Britain, and the United States. Bringing the state back in*, 107. Cambridge University Press.

ZESTAWIENIE SPISÓW

Wykaz skrótów

ICU	- International Clearing Union (Międzynarodowa Unia Clearingowa)
MBOiR	- Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju
MFW	- Międzynarodowy Fundusz Walutowy
PKB	- Produkt Krajowy Brutto
RFN	- Republika Federalna Niemiec
USA	- United States of America (Stany Zjednoczone Ameryki)

Spis rysunków

Rys. 1.	Produkcja złota w latach 1807-1892 na świecie, w USA i Australii.....	8
Rys. 2.	Długi powojenne wybranych państw w latach 1921, 1924 oraz 1929.....	10
Rys. 3.	PKB na mieszkańca w USA, Niemczech, Japonii i Wielkiej Brytanii w latach 1939-1980.....	17
Rys. 4.	Stopa inflacji w USA w latach 1650-2000.....	19
Rys. 5.	Siła nabywcza dolara amerykańskiego w latach 1945-1975.....	19
Rys. 6.	Agregat M2 podaży dolara amerykańskiego w latach 1960-2022 w skali logarytmicznej.....	20
Rys. 7.	Udział walut w znanych rezerwach w 1913 roku.....	21
Rys. 8.	Skład rezerw walutowych w latach 1947-2013.....	21
Rys. 9.	Globalne rezerwy walutowe w latach 2000-2022.....	22
Rys. 10.	Udział Amerykanów o danym dochodzie nieużywających gotówki w codziennych zakupach w latach 2015-2022.....	23
Rys. 11.	Moneta lidyjska z elektrum, około 650-600 p.n.e. Muzeum Brytyjskie, Londyn.....	25